

אמון ואמינות בעתונות

עתוני ארץ ישראל והמידע על הנעשה באירופה הכבושה, 1939-1941

חנה זינפלד

שאלת מקורות המידע: המקורות המופיעים במפורש בעתונות העברית בארץ וצינורות נוספים דרכם זרם המידע לאמצעי התקשורת. יש לציין, כי לפחות חלק מהמקורות לא נועדו לספק מידע לעתונות, אלא לעדכן את מנהיגות היישוב, כמו גם גופים פוליטיים, תנועות חלוציות ועוד. המדובר בשלושה מקורות עיקריים:

- א. המקורות הפורמליים: סוכנויות הידיעות הרשמיות שפעלו בארץ ובחו"ל, מהן שאבה העתונות העברית בארץ מידע, וכן שידורי רדיו ועיתונים מחו"ל שהגיעו לארץ.
- ב. המקורות הבלתי פורמליים: גופים או אנשים שהעבירו מידע. הכוונה לשליחים של מפלגות וארגונים, לאנשי דת, לסטודנטים ולאנשים פרטיים ששהו בארצות אירופה או שבו מהן, במיוחד ארצות נייטרליות כמו שוויץ ותורכיה. המידע הועבר לעתונאים בעל פה או על ידי משלוח מכתבים לארץ, לקרובים או למערכות העתונים.
- ג. מקורות עצמאיים של הנהגת היישוב: אלה נעזרו במשרד הסוכנות היהודית בז'נבה, שבה נמצאו המשרד הארץ ישראלי, משרד הקונגרס היהודי העולמי, נציג תנועת "החלוץ", ראש מחלקת העלייה של הסוכנות ואחרים.² חומר שוטף זרם גם מקושטא ומלונדון.

כדי לעקוף את הצנזורה, השתמשו המוסדות היהודיים לעתים בדואר הדיפלומטי הפולני ובקונסול הפולני בתל אביב, ד"ר רוזמרין. כן קשר חבר הנהלת הסוכנות, יצחק גרינבוים, קשרים עם חברי המועצה הלאומית שלידי ממשלת פולין הגולה בלונדון, שקיבלו ידיעות באמצעות המחתרת הפולנית.³ כל אותם נציגים טרחו לגבות עדויות ולאסוף חומר מעתונים, שהגיעו מהארצות הכבושות לארצות הנייטרליות והיו אסורים לפרסום בארץ ולעתים גם בלונדון.

המקורות העצמאיים של הנהגת היישוב סיפקו בדרך כלל מידע לחוגים נרחבים, והיו חלק מהמידע המשותף עליו הסתמכו העתונים, לאחר מיון מסוים, בהתאם למה שקבעו אותם נציגים רשמיים שאליהם זרם המידע.

העתונאי הוא המחוסן ביותר נגד התרגשות מופרזת. מקצועו מחייב אותו להתייחס לכל ידיעה רעה או טובה כאל "חדשות"... טרגי הוא גורלו של העתונאי היהודי בזמננו, המעיין ראשון בטלגרמות האיומות ובמקום לבכות... הוא נדחק על ידי מקצועו לעסוק במלאכתו... (הצופה, תגובות, 26 בפברואר 1942)

כבואנו לדון בנושא אמון ואמינות בעתונות הארץ ישראלית בתקופה האמורה, אנו מגלים בעיות לרוב. חלק מהמקורות היו חסויים, מסיבות שנבעו מעתות מלחמה. באירופה הכבושה, שהיתה סגורה לעתונות חופשית, נאלצו סוכנויות ידיעות ועיתונים לפעול בתנאי מחתרת. האיים היחידים שנתרו חופשיים, כמו שוויץ למשל, הקפידו לשמור על נייטרליות, כדי לא להרגיז את הגרמנים. התוצאה היתה פיקוח חמור על העתונות, בעיקר במה שנגע לנושא היהודים.

מגרמניה עצמה קשה היה מאד לפרסם מידע מכל סוג שהוא. סיפר על כך עתונאי אמריקני, בכתבה שהתפרסמה ב"המשקיף" באוקטובר 1941. הוא פרסם את האמצעים שבהם נקטו העתונאים הזרים כדי להערים על הגרמנים ולספק מידע לעולם החופשי. אחת הדרכים היתה פרסום הדברים בצורת הכחשה. במשך שבועות רבים היו נשלחות לשוויץ ולאמריקה ידיעות בנוסח הבא: "בחוגים מסוימים בברלין מצהירים, כי אין יסוד לידיעות שהופצו בחוץ לארץ, לפיהן היו מהומות בצ'כוסלובקיה." העתונאי הדגיש, שמצבם של כתבי הרדיו היה חמור פי כמה: "הרפורטרים של הרדיו סובלים יותר מכולם, מכיוון שהם חייבים להגיש את תוכן דבריהם ל-3 סוגים שונים של צנזורים."⁴

יש להניח, שצורות פרסום מוזרות וסמויות אלה לא תרמו לבהירות הידיעות, ולעתים היה הנסתר רב מן הגלוי. הקשתה גם העובדה, שזיהוי מקורות המידע, משמעותו היתה הסגרתם לידי השלטונות הנאצים או לשלטונות גרורותיהם בארצות אחרות.

במסגרת מאמר זה אנסה לבדוק מספר נושאים. הראשון שבהם הוא

כ"ט, גל' ב', חשון-כסלו תשכ"ח); "טשרניחובסקי בעתונות העברית באמריקה" ("הדואר", שנה ט"ו, גל' כ', כ"ו באדר תרצ"ו); "סוקולוב בעתונות העברית באמריקה" (שם, שנה ט"ז, גל' ל', כ"ט בסיון תרצ"ו); ו"שניאור בעתונות העברית באמריקה" (שם, שנה י"ו, גל' ז', י"ג בטבת תרצ"ח).

לעתים היה מלאכי דולה מאוצר העתונות ידיעות ותגובות על מאורעות ואישים היסטוריים אמריקניים. מאמריו אלה מוסיפים על המקורות שבידינו לתולדות היהודים בארצות הברית. ביחוד נמשך אחר דמותו של אברהם לינקולן והקדיש לו מאמרים מספר. כאלה הם "אברהם לינקולן בעתונות העברית" ("הדואר", שנה י"ד, גל' ל"ג, א' באדר תרצ"ה), שבהם ריכז את החומר המצוי בעתונות העברית באירופה ובאמריקה. בין המקורות שהעלה היו הכתבות ששלח ח.ג. וידובר מניו-יורק ל"המגיד" בשנת 1861. מאמר נוסף של מלאכי היה "ביוגרפיות לינקולן בעברית" ("בצרון", שנה כ"ב, גל' ו', סיון-תמוז תשכ"ו).

כשנרצח ג'ון קנדי פרסם מלאכי מאמר בשם "הרביעי במספר" ("בצרון", שנה כ"ה, גל' ב', כסלו-טבת תשכ"ד), שבו הראה כיצד הרצח של שלושת הנשיאים שקדמו לקנדי — לינקולן, גרפילד ומקינלי — השתקף בעתונות העברית. בהזדמנות אחרת פרסם רשימה על "אמריקה בעתונות העברית" ("הדואר", שנה ל"ח, גל' י"ג, כ"ח בשבט תשי"ט), שבה הביא בין השאר אזכורים על העברת אלסקה לאמריקה ועל בחירת הגנרל גרנט לנשיא. מאמר פיקנטי שלו נקרא בשם "נוצרים חותמים על עתונים עבריים" (שם, שנה נ"ו, גל' א', ב', ט"ז, כ"ג בחשון תשל"ה). במאמרו זה הצביע על עתונים כ"המגיד", "הצפירה" ו"העברי", שהיו להם מנויים נוצרים יודעי עברית שפנו למערכת במכתביהם העבריים.

מצורתו של מלאכי היתה פרוסה על העתונות העברית שבכל העולם. לתולדות העתונות במרכזים השונים שבהם צמחה והתפתחה עתונות זו — ארץ ישראל, ארצות אירופה ואמריקה — תרם תרומה המעוררת פליאה והשתוממות בהיקפה ובמומחיותה. אף לעתונות היידית הקדיש ממרצו, וגם מאמריו בשטח זה מפוזרים בעתונים ובקבצים שונים.

ש"י עגנון (למעלה), ונחום סוקולוב

אין להפריז בהערבת נחו של היטלר

לונדון, 18 (ה). גורדון יאנג, סופר
 זה המיותר של "היטלר" בחגיגות סנדור
 כהנה ל"טיימס", בה הוא אוסר על
 וני להפריז בהערבת כוח האויב הקור
 דהו, כשם שלא הורגנו אותם בראוי
 בעבר יאנג היה סופרו של "היטלר"
 כבליו במשך 3 שנים בתקופת המשטר
 הנאצי והוא מרגיש, כי היתה זו מאו
 יפתיד שיבת הנאצים לרבו את כל
 כחותיהם והפגנות אל ספרה אתה
 לבני עיניו למטה הבאה. מכתב זה
 עם שם מבינים על כל מטרות בני
 אין פורטיו שהנאצים יוכלו להשיג
 היטלר בה בעצה כמות דומה לזה במשך
 אחר הנאצים הוציא בעריפת ללא שיה
 עיר אזורית אדם המסוים וייתכן שיהם
 קרובים יותר למענה כוחותיהם יעצוים
 יותר ממצאת הדבר בפרט לזלזל הנכח
 הרע באויבם והשפחה ללא "הסמ
 והאיומים הנסמכים על" בנותיהם
 הספר בפרט כהנה כמות העתון,
 שהיטלר נמצא עכשיו במצע שיהו בו
 נאפוליון לפני דוד אתה. בנאפארם
 כבש את אירופה ואת מצרים עד נחל
 תבוסה בנאפוליון, כי אנליה היה
 תה שולטת במים היטלר נוכח כמו
 שנוכח נאפוליון לפני שהבנתו
 היסוד נכסלו כוין.

ידיעה בנימה אופטימית בעתון ארץ ישראל; 1940

בעיית האמינות

בסוגיה זו מן הראוי לדון בשתי נקודות:

- א. באילו אמצעים נקטה העתונות כדי להציג את המידע כאמין.
- ב. מה מידת האמון שרחש הציבור לידיעות.

הצגת הידיעות כאמינות היתה, לעתים, מלאכה לא קלה. במדינות דמוקרטיות, בעתות שלום, יכול הקורא לבדוק ולאמת את הידיעות. לעומת זאת, בעתות מלחמה ובפרט בעת מלחמת העולם השנייה, כאשר אזווי הכיבוש היו מנותקים, נאלצו המדינות לקבל ידיעות שזרמו אליהן בלא שתהיה להן ולתושביהן היכולת לבדוק את המידע ולאמתו. חשיבות מידת האמון בידיעות גברה, משום שהקורא לא היה יכול למיין את האינפורמציה הנמסרת לו ולהשוותה למקורות אחרים. כך, נשאר הדבר לשיקולו — האם להאמין או לא להאמין. מצב זה יצר לעתים ניכור בין הקורא לבין אמצעי התקשורת, הכניס את הקורא למצב של ספקנות כללית, וגרוע מכך — במידה שהידיעות לא התקבלו על הדעת או נראו מוגזמות, ניתן היה לדחותן על הסף, ובצורה כזו לדחות גם את האחריות הציבורית או את זו האישית כלפי הידיעות, ובמקרה שלנו — כלפי האירועים העוברים על יהודי הגולה תחת הכיבוש הנאצי. העתונות עמדה, אפוא, במצב קשה. כדי להציג את המידע בצורה ברורה ומשכנעת היה עליה לנקוט באמצעים שונים, כגון הצגת מקורות מוסמכים, הצבת הידיעות במקום נאות על פי סדר חשיבותן ומציאת ההיגיון בידיעה ואף התכחשות לה, בשעה שנתגלתה כבלתי נכונה.

בשנים הראשונות למלחמה עמדה העתונות העברית בארץ במבחן קשה מכל הסיבות האמורות לעיל. אחת הדרכים המקובלות היתה לייחס את מקור הידיעה ל"אישיות נייטרלית".⁵ שם האישיות לא נמסר, אך המסר היה שיש להאמין למקור המידע, מפני שמקור נייטרלי נחשב למהימן. בתנאי הימים ההם ברור היה, שמקור נייטרלי אסור לו להיחשף, אחרת יאבד לעתון. שיטה אחרת היתה ביסוס הידיעה על טלגרמה, שהעניקה ממד של אמינות. כך, למשל, "טלגרמות מווילנה על הנעשה בפולין",⁶ או ידיעה המסתמכת על "סופרנו המיוחד",⁶ שנחשב גם הוא מקור מוסמך.

דרך אחרת להשיג אמינות היתה הסתמכות על עתונות בחו"ל משני צדי המתרס. כמו, למשל, ידיעה שהסתמכה על העתון של גבלס "אנגריף", העתק שיחה שפרסם ה"ניו יורק טיימס" עם הימלר ומאמר שתורגם מה"טיימס" הלונדוני בשם "שואת יהודי צרפת".⁷ הסתמכות על עתונות חוץ היתה מקובלת ונחשבה אמינה, בעיקר עתונות של מדינות נייטרליות כמו שוויץ, תורכיה ופורטוגל.

סוג נוסף של מידע בא ממקורות אויב. כך, למשל, "בני הבליעל עצמם מספרים על מעשי אכזריות".⁸ אם בני הבליעל עצמם מספרים — ודאי שהדברים נכונים ויש להאמין להם.

אפשרות נוספת היתה יצירת רצף של ידיעות שיצרו תמונת מצב, כך שידיעה אחת הסבירה את רעותה, ביססה אותה והשלימה נדבך שחסר בה. כל זאת במטרה ליצור תמונה אמינה וקרובה אל המציאות ככל האפשר, בהתאם להבנת הכתבים, כמובן. כך היו לדוגמה, הידיעות על "שמורת לובלין", שהחלו להגיע בחודש הראשון של הפלישה לפולין ונמשכו כמעט עד סוף המלחמה. ידיעות אלה הציגו רצף בלתי פוסק של מידע ומאמץ בלתי נלאה של העתונות ללקט כל פירור של מידע בנושא ולהביאו בפני הציבור, דבר שהיה לעתים בעוכריה.

הידיעה הראשונה הופיעה תחת הכותרת "תחום מושב יהודי מייסודו של היטלר" והסתמכה על סוכנות "באלגה" הגרמנית.⁹ הידיעות שבאו בעקבותיה היו ברורות יותר והופיעו במהלך השבועות הבאים. שיאן בכותרת גדולה בעיתון "הארץ", בדצמבר 1939: "האמת על מכלאת לובלין".¹⁰ ידיעה זו הרחיבה את האינפורמציה שהגיעה עד אותה תקופה והפכה אותה לריאלית, משום שהמקור עליו הסתמכה היה עתונאי ידוע, בשם אוסואלד גאריסון, שהביא פרטים מדוייקים על ממדי ה"מדינה" ומטרותיה. יש להניח, כי באמינות המקור לא הוטל ספק, גם משום שהדברים התפרסמו ב"ספקטייטור" הלונדוני.

הזוועה: "גישו לובלין"

לונדון, 4 (ה). העתונאי
 האמריקאני, אוסואלד גריסון ווי
 לאר, מפרסם ב"ספקטייטור" לא-
 חר ששב זה עתה מגרמניה, פרי-
 טים על זוועות המדינה היהודית
 של היטלר במחוז לובלין. הגישו
 נמשך על פני שטח של 50 מיל על
 60 וכולו מוקף תיל דוקרני. בתוך
 כתנה הסגר זה צריכים להיכלא
 מיליון וחשע מאות אלף יהודים,
 אלה שלא יגורעו ברעב או בקור
 יורשו לבנות להם בתים — ריזום

רוקת, כמובן, כי בהישלחם למקום
 נוספים מהם את כל רכושם עד
 הפרוטה האחרונה.
 המסילה הראשון יצא לים ביל לאיך
 מיכה יצא ושהיה פרי שביע בטוב אל
 פים נפס אנשים נשים וטף היהודים
 כשהיו הכיבוש הנאצי ובהידי שדחים
 באינה כמתדת מפני העויות לארץ גויה
 זה יי לפני כנה טבועות היה המעלות
 רק כי אלה נארבע כמות אדם. הוא יומר
 כי כמות האנשים העדיף את ההתאבדות

ידיעה ב"הצופה" על "גישו לובלין"

עם זאת, ועל אף כל המאמצים שעשתה העתונות העברית בארץ להיות אמינה, בכל זאת היא סבלה לא מעט מחוסר אמון ואמינות, והדברים אף באו לידי ביטוי בעתונות עצמה. באותן שנים מקובל היה, שחלק גדול מהידיעות המגיעות מהארצות הטוטליטריות אינו אלא תעמולה, ולא אחת הפך המונח "תעמולה" לשם נרדף לסילוף, רמאות, העלמה ושטיפת

שטיות אין זאת אלא תעמולה

כך יאמר לעתים קרובות הקורא כשהוא נמקל בעתו בדיעה שאינה מתקבלת על הדעת שדואות מפורות מופרכת אי ברורה.

איו הן הדיעות אשר מן הראוי להתייחס אליהן בחשדנות. איו הן הדיעות המתארות את המצב כמו שהוא?

מה עמד מאחורי הטרגדיה של מדינת ישראל? מה הסיבות אשר גרמו לה? מה הסיבות אשר גרמו לה? מה הסיבות אשר גרמו לה? מה הסיבות אשר גרמו לה?

מה שקרי? השיבה לכל השאלות האלו נתון בהרצאתו של ד"ר עזריאל קארליבאך בליל שני 2 לפברואר בגליון 3 של העתון החדש של התאגדות העיתונאים באילם קולנוע "מגרב".

17 פינס ידבר על הנושא. התפרוש אינו טייה מגרמניה?

אורי קיסרי — על גבול הפיקציה והחיים יוסף הפנטן יפתח ויערוך את העתון. ש רודנסקי מהמטאטא יתנה את הקול בזהמיר וסטירה.

אולם קולנוע "מגרב" בליל שני (2.2.40) ב-8.30

ע ת ו ן

נערך ע"י התאגדות העיתונאים בתל-אביב

ב ת כ נ י ת :

- 1) דברי פתיחה — — — — — יוסף הפטמן.
- 2) האם פרשה איטליה מגרמניה — — — — — 17 פינס.
- 3) על גבול הפיקציה והחיים — — — — — אורי קיסרי.
- 4) מה אמת ומה שקר בדיעות יוניס — — — — — ד"ר עזריאל קארליבאך.
- 5) הומור וסטירה — — — — — ש. רודנסקי (המטאטא).

כרטיסי כניסה במחיר 15-30 מא"י אפשר לקבל אצל: האחים אליהו, רחוב הרצל 15, לשכת מודיעין של בית ברנר, משרד "אורביס" רחוב מונטיפיורי 32, צלמניה בליקוב רח' אלבני 23 ובקופת התיאטרון "מגרב". כיום ששי קופת "מגרב" פתוחה עד שעה 5 אחה"צ.

ה"עתון ח"י והידיעה לקראתו בעתון

העולם הנאצי. לא מעטים סברו, שיש בלובלין "פתרון טריטוריאלי" כלשהו ליהודים בתנאים של אז.¹⁶

דוגמה לפרשנות שהתבססה על ניסיון העבר, היא הצגת היהודים כגיבורים שאפשר לסמוך עליהם, ושעל אף כל הקשיים והגזרות הם יחזיקו מעמד. עמידתם של היהודים בקשיים, ומאוחר יותר בגיטאות, יצרה סילוף ואמונה בלתי הגיונית ביכולתם להישרד בכל מצב. היא יצרה אשליה אצל יהודי ארץ ישראל והארצות החופשיות, שאין צורך להתאמץ יתר על המידה כדי להושיט עזרה, שהרי הכל יעבור ועולם הרשע יחלוף. סביר להניח, כי השקפה זו מנעה במידה רבה מחשבה וניסיון לנתח את המצב, כדי לעמוד על השוני ולהבין, כי עתה מתחולל תהליך שאין לו תקדים; תהליך שהוא בלתי הפיך ושסופו השמדה.

גם בכך היה לעתונות תפקיד לא מבוטל. תיאוריה היו בדרך כלל מזעזעים, אך לא חסרו בהם העלאה על נס של גבורה יהודית ונחישות לעמוד בפני הצורך. בידיעות שהופיעו בעתונות בארץ ישראל בסוף 1939 ובמחצית הראשונה של 1940 לא נעדרה אפילו נימה אופטימית.¹⁷ כך, למשל, הובאו בעתון "הצופה", במדור "עמק הבכא של יהודי פולין", תיאורים מזעזעים על המצב בגיטו וארשה, אך הקטע הסתיים בסיפור חיובי.¹⁸

תופעה אחרת, שחזקה את אי האמון בידיעות הקשות, היתה הגישה הזהירה מדי של כתבים ודו"חות של שליחים, מראשית המלחמה וכמעט

מות. באווירה כללית של חוסר ודאות נתפסו רבים לאמונה, שהרבה מן המידע אינו אלא תעמולה ואין ממש בדברים.

בחורף 1940 נערך בתל אביב סימפוזיון מטעם אגודת העיתונאים על הנושא: "שטיות, אין זו אלא תעמולה". בדיווח על כך בעתון¹¹ תיאר הכותב את סיבת עריכת הסימפוזיון: "שטיות, אין זאת אלא תעמולה — כך יאמר לעתים קרובות הקורא כשהוא נתקל בעתונות בידיעה שאינה מתקבלת על הדעת." את הדיון הנחה יוסף הפטמן, עורך עתון "הבוקר", ומשתתפיו היו ד"ר עזריאל קרליבך, עורך "ידיעות אחרונות"; דן פינס, עורך מוסף הצהריים של עתון "דבר" והעתונאי אורי קיסרי. עצם כינוס העתונאים בנושא זה מעיד, שהיתה זו בעיה אקטואלית וראויה לדיון, בעיקר מתוך המגמה לשכנע את הציבור ואת עצמם כי אין להתייחס לידיעות כל"תעמולה גרידא" ולדחותן על הסף. כל זאת, דווקא בתקופה של ראשית 1940, בה זרמו ידיעות קשות על מצב יהודי פולין במיוחד ועל תופעות חמורות של רציחות, פוגרומים, חקיקה אנטי יהודית והגליה. שלוש סיבות גרמו לאי האמון שרחש הציבור לידיעות בעתונות ביחס למצבם של יהודי אירופה תחת הכיבוש הנאצי: א. החשד שמדובר בתעמולת אויב. ב. הידיעות החמורות נתפסו כבלתי מתקבלות על הדעת. אי היכולת לעכלן הגיונית גרמה לדחייתן על הסף ולפיתוח אמצעי הגנה פסיכולוגיים, שהתבטאו, בין השאר, בהתעלמות בנימוק של חוסר אמון. בפרשנות לידיעות על רעב ורדיפות נשמעה לא אחת נעימת ההיגיון: "ישמידו רבבות, שלושה מיליונים לא יכלו";¹² או: "הרי אין כל ספק, כי חרף כל המזימות וההתנכלויות לא יעלה בידי האויב להביא כליון על יהדות של שני מיליונים בכללה."¹³ ג. אי היכולת לשנות דפוסי חשיבה סטריאוטיפיים או לסגל דפוסי חשיבה, מתוך הוצאת מסקנות מן ההווה. אי יכולת זו הביאה להסברת תופעות ההווה חסר התקדים במונחים השאובים מניסיון העבר של העם היהודי, בנוסח של "כבר היו דברים מעולם" ו"נתגבר".

אחת הבעיות היתה בתחום המינוח: כיצד למצוא את ההגדרה הנכונה לתופעה ששמה "לובלין"? "מחנה לובלין"? "מדינה יהודית"? "שטח חסות"? "מאגר ליהודים"? או למושג "מכלאה" — "שטח הסגר"? "תחום מושב"? "גיטו"? כל המונחים הללו שאובים, פחות או יותר, מעולם המושגים היהודי, המתבסס על ניסיון העבר — שלמעשה לא תאם כלל את המציאות של לובלין בהווה. לכן היה השימוש במונחים אלה מטעה. הוא לא שיקף את התופעה לאשורה ולא שיקף גם את האכזריות שבעצם הגירושים, העקירה והבאת היהודים בתנאים מחרידים ללובלין. על אחת כמה וכמה שלא שיקף את האידאולוגיה שבשמה נעשו הדברים. העתונות דיווחה על המצב בצורה ברורה: "היהודים מועבדים בפרך בפיקוח פלוגות המוות של המשמר השחור הנאצי, דווח ב"הארץ" שלושה חודשים לאחר פרוץ המלחמה.¹⁴ בהרצאתו לפני עתונאים אמריקאים סיפר הימלר על "תוכנית לובלין". כן סיפר, כי "הגרמנים עומדים ליצור 'שטח גזעי' מיוחד בשביל היהודים."¹⁵

תופעות שחזקו את האמון

עד כמה לא הובנו הדברים, ניתן לראות מפרשנות של עתונאים לנושא. אחדים רמזו במאמריהם, שאולי זה באמת "סוג של פתרון" על פי תפיסת

העתונאים עצמם לא לידיעות ולא למקורות. וכך הקשה בעל המאמר:

האמנם אין הם מבינים, שגם הטלגרמה מלונדון אין לסמוך ביותר על דיוקה? הוא [הדיווח] מבוסס על ידיעות ממקור שני ושלישי... ברומניה גופה החמירה הצנזורה, וידיעות נאמנות משם היו עד עכשיו מעטות ביותר.

הידיעה שהסעירה את "הארץ"

טבח ביהודי רומניה

היהודים - הרוב ב-2,000 יהודי, משמר הברלי

<p>1. יוני 1941 (ס"א) מרומניה מר היהודים ירדו כדאמשה כי רוב הנפ- סיה בין 2000 היהודים בימי ההרבה הגדולה שקדמו כשבית שקבר נודחי הכבוד היו יהודים. רוב הקרבנות נפלו בערים פלואשטו, נאלאץ, ברא לח. נאלאץ הקיפו חלוצינים חפרי</p>	<p>היהודים ירדו כדאמשה את הרובן מיהודה שר צו מבית לביה חרנו בירחה את כל הנסל לידם כפרחיליה ערבו הפרטים ציר חיות מסע על חיות ידם כחנאות ובפתי חננות חתני או אותם לתוך החצרות והאמס (הסוף בעמוד 2, טור 4)</p>
---	---

סוכנות זו נחשפה לעשות את החשבון ולהודיע לא רק על הרבה מן הקרבנות היו יהודים, אלא ש"רוב" החרוגים היו יהודים, היא ידעה לספר, כי "בנאי לאץ הסיפו הלאגינורים הטרוריסטים את הרובע היהודי, פרצו סבית לבית והרנו נדיות את כל הנוסל לידם" ולא כנאלאץ בלבד, "בבראיליה ערכו הפורע עם ציד חיות מסוּש על היהודים כחנאותיהם ואף בבתי-הכנסת, הוציאו אותם לתוף החצרות ועשו בהם טבח איום".

בעבור עשרים וארבע שעות, לאחר ההכחשה כבוסארשט, הוידד המשרד הירושלמי של ס"א את הטון ואתמול הסתמק בהודעה יותר פתמית, בלי נמיר בת שמות הערים, לומס שהיו "פרעות ממושכות ביהודים בערים רבות ושרד נות" (שונות" זה מה פירושו?). הפעם לא דובר על "טבח איום" ועל "ציד חיות מסוּש", אלא על מכות "ללא רחמים" ברבד.

מחברי ה"טלגרמות" האלה אינם שור אלים את עצמם, כנראה, כלל, אם יש להוסיף על מאב הישוב, וכיחוד על בהד לת יוצאי רומאניה בתוכנו, רק צרי שה"טלגרמה" תהיה יותר ארוכה ומפורטת מוז שנתמכלה במשרד (אם נת" סבלה). און הם שואלים את עצמם, אם מעשים מסוג זה אינם נרועים-פרמאה ממעשיהם של מוזיפי-חמאה, למשל, הנת-

עד סופה, שרובם כללו מידע על חיי החלוצים בלבד. על קשיים כמעט לא דובר. דיוח אופייטימי מסוג זה אופייני בעיקר להתיישובות העובדות.¹⁹ צורת פרסום נוספת שפגעה באמון, היתה הכחשת ידיעות קשות שהתפרסמו קודם לכן. המכחישים היו לרוב פליטים, שנמלטו משטחי הכיבוש. כך, למשל, "החוזרים מכחישים כמה ידיעות על השמדת יישובים וטבח פליטים."²⁰ קריאה יסודית של הקטע תגלה, שרק חלק זעיר מהידיעות הוכחש על ידי הפליטים. למרות שההכחשה היתה חלקית בלבד, היא הפכה לכותרת הקטע, כנראה מתוך גישה תת-הכרתית, מעין משאלת לב של הכתב או העורך.

פרסומים שמקורם בטעות יצרו אף הם ספקות, למרות שהדבר סביר בעתות מלחמה. כמו, למשל, הודעה ש"הרב שור הוצא להורג", כשלאחר מספר שבועות פורסם כי "הרב שור חי תחת פיקוח סובייטי."²¹ לעתים קרה, שהודפסו ידיעות שהיו דבר והיפוכו, אך למרות זאת פורסמו בכותרות סמוכות זו לזו. דוגמה: "יהודים, ערבים וכושים לא יורשו לחזור לשטחים הנכבשים בצרפת," ומתחת אותה ידיעה הופיעה כותרת האומרת: "מזמינים את המומחים היהודים לצרפת," בה נמסר, כי ליהודים שישוכו לעבודתם במפעלים לא יאונה כל רע.²²

"הקץ להפקרות"

יש לציין, שהעתונות העברית בארץ ישראל היתה ערה לקשיים ולבעיות שהוזכרו. מתחילת המלחמה קראו עתונאים וקוראים "להובת הזהירות בעתונות". הונה, שחלק מהידיעות מוגזם "ואין חובת העתונאי לפרסם אטרקציות בלבד... כי מידה גדושה של צרות מביאה להתאבנות הלב."²³ הכותב (בעתון "הצופה") חשש מאפקט מצטבר של הגזמות, שיגרום לסבל ויערער את אמון הציבור בעתונות. באותו סגנון התריע גם מאמר המערכת בעתון "דבר": "שמועות ללא יסוד וללא גבול מתפשטות בארץ במהירות מפליאה." גם הוא קרא לזהירות יתר, "כדי למנוע מפחי נפש אחר שמחת השווא; הרעות עד שהן מתבדות, והטובות בשעה שהן מתבדות."²⁴

את המצב הקשה שבו היתה נתונה העתונות ואת הלבטים שבהם היא התלבטה בנוגע לפרסום הידיעות אנו מוצאים בשני מאמרי מערכת בעתון "הארץ". האחד נשא את השם "הפקרות" והשני את השם "הקץ להפקרות".²⁵ שני המאמרים יצאו בהתקפה קשה על סוכנות ס"א (סוכנות טלגרפית ארץ ישראלית), שפרסמה ידיעות על המהומות שארגנו משמרות הברזל ברומניה, ידיעות שכללו "פרטי פרטים שלא באו משום מקור אחר, והנראים לנו עכשיו לאור הידיעות הנוספות כחיבור שנכתב במשרדי ס"א גופה." קצפו של הכותב יצא בעיקר על כך, ש"מקורות לא יהודיים מסרו שבין הקורבנות יש הרבה יהודים," ואילו סוכנות ס"א טענה לדעת הכותב, "שרוב הקורבנות היו יהודים." המאמר התריע, כי "מחברי הטלגרמות האלה אינם שואלים עצמם אם יש להוסיף על כאב היישוב ובייחוד על סבל יהודי רומניה," רק כדי להגיע להישג עתונאי, שמשמעותו מברק ארוך ומפורט. במאמר המערכת השני בא הכותב חשבון עם סוכנות הידיעות היהודית וקבע, כי "ניסיון של שנים רבות הוכיח את אופיה הסנסיציוני והבלתי אחראי של עבודת ס"א." דומה, שמאמרים אלה מצביעים על כך, שלעתים לא האמינו

מאמרו של גוטליב נכתב כאשר אומתו ידיעות זוועה רבות, ולכן הוא מתון בהרבה משני קודמיו. עם זאת, נטען בו נגד פרסום "ידיעת זוועה על 6,000 יהודים שהוצאו להורג על ידי הנאצים בפולין", בה בשעה שהידיעה ממקור פולני דיברה על "1,000 הרוגים ורובם לא יהודים." (בדיעבד ידוע לנו, כי הידיעה המקורית היתה נכונה). הפעם לא האשים הכותב את "סט"א או פלקור ברצון זדוני להגזים... אבל יש לטעון עליהם שהם ממהרים למסור בשורות זוועה, בלי לעמוד על טיב המקורות שמהם נתקבלו הידיעות." בהמשך הסביר, שבכל מקרה אין הדבר מקטין את הפשע, אבל חוזר על טענת הסבל הנגרם עקב פרסום ידיעות מוטעות או מוגזמות.

בסיכום, בוויכוח על פרסום ידיעות מחרידות בראשית מלחמת העולם השנייה השתקפה הבעייתיות של העתונות העברית בארץ, שנאלצה להזין את היישוב בידיעות, שלעתים קרובות היא עצמה לא האמינה בהן, ושלא היתה לה דרך נאותה להתמודד עם אמיתותן. העתונאים נאלצו להמשיך ולפרסם ידיעות אלה ביוזעם, כי הם משמשים מקור מידע מרכזי, הקושר את היישוב עם מדינות החוץ ככלל ועם העם היהודי בפרט. מן האמור לעיל עולה, כי בראשית המלחמה, קרוב לוודאי שהציבור לא האמין במיוחד לעיתונים, ואף העתונאים התקשו לא פעם להאמין לעצמם ולידיעות שלהם.

פרק מתוך עבודת מ"א בחוג להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת תל-אביב: מודיעות היישוב העברי והנהגתו לשואה הקרובה, כפי שהיא משתקפת בעתונות העברית בארץ-ישראל, בשנים 1939-1942. המנחה: פרופ' אוריאל טל ז"ל.

בראייה לאחור ניתן לקבוע, כי הידיעה של סט"א לא היתה מופרכת, שכן בראשית חורף 1940 חלה החמרה קשה במצב יהודי רומניה. אלפים נאספו והובאו אל מרכז "משמר הברזל", שם התעללו בהם ועינו אותם, לפעמים עד מוות. נראה, כי השתוללות "משמר הברזל" פגעה ביהודי רומניה הרבה מעבר "לשמועות אשר את אמיתותן אין ביכולתם [של אנשי סט"א] לבדוק."²⁶

הציבור לא האמין

נראה אפוא, שביקורת עצמית וזעזעם זו משקפת את מצבה המחמיר של העתונות בארץ, ועוד יותר את זה של העתונאים עצמם. ככל שהתמשכה המלחמה והתרחב שלטון הגרמנים, העמיק הניתוק ממקורות מהימנים, וגברו הקשיים לבדוק את אמיתות הידיעות. ככל שגבר גל הידיעות הקשות מאירופה הכבושה, כך קשתה עבודת העתונאים, משום שניטלה מהם כמעט לחלוטין האפשרות לקבל אינפורמציה נוספת ממקורות מהימנים אחרים. למעשה, לא היתה להם כמעט דרך לבדוק את העובדות. שני מאמרים אלה, ומאמר נוסף שהופיע ב"הארץ" שנה מאוחר יותר, "על בשורות הזוועה ההולכת ונשנית" (בחתימת שלום גוטליב),²⁷ משקפים את הנטל המוסרי והמצפוני שנשאו העתונאים בארץ ישראל ואת האחריות שנטלו על עצמם בפרסום ידיעות הגורמות סבל, נוסף על זה שנגרם מעצם המלחמה ומהיות היישוב חלק אורגני מהעם היהודי. לעתים פרצה תחושת העתונאים החוצה במאמרים חריפים, כגון "הקץ להפקרות" ובאזהרה חמורה, כי "חובת עתונאי היא במקרה כזה להקפיד ולהזהר פי מאה במסירת הידיעות, ביחוד כשהדבר נוגע לחיי אנשים, וביחוד שלאנשים אלה קרובים וידידים בארצנו הצמאים לכל ידיעה מארץ מוצאם."²⁸

1. א. פופ, "כיצד רימינו את הגרמנים", המשקיף, 22.10.1941.
2. דינה פורת, חלקה של הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים במאמצים להצלת יהודי אירופה, עבודת דוקטור, תל אביב, תשמ"ג, עמ' 3.
3. שם. ראה גם: חיים ברלס, הצלה בימי שואה, תל אביב תשל"ה, עמ' 4-5, 18.
4. למשל: דבר, 27 באוקטובר 1939.
5. שם, 31 באוקטובר 1939; הצופה, 10 בינואר 1940.
6. הארץ, 2 באוקטובר 1939; שם, 19 בינואר 1940 ועוד.
7. שם, 5 ו-29 בינואר 1940, בהתאמה.
8. דבר, 8 בדצמבר 1940.
9. הארץ ודבר, 9 באוקטובר 1939.
10. הארץ, 5 בדצמבר 1939 וכן הצופה ודבר, בתאריך הנ"ל. השוני היה רק בכותרות ולא בתוכן.
11. הצופה, 1 בפברואר 1940.
12. דונש, "פסח בגלות פולין", הצופה, 22 באפריל 1940, בהמשך אותו פסוק נאמר: "... עם כל האכזריות יבצר מהאויב לבצע מעשה שטן כזה."
13. שלום גוטליב, "יוקר, רעב וטיפוס, נגע יהודי פולין", הארץ, 24 ביוני 1940.
14. הארץ, 27 בנובמבר 1939.
15. שם, 29 בינואר 1940.
16. במעלה (עתון הנוער העובד), 16 בנובמבר 1935.
17. דבר, 5 בנובמבר 1939; הצופה, 9 בינואר 1940. תיאוריו של אינדלמן את חיי היהודים בפולין, הצופה, 18 ביוני 1940 ודבר, למחרת היום.
18. הצופה, 18 ביולי 1941. וראה גם תיאור אופטימי של א. יפה, "כיצד חיים יהודים בגרמניה", הארץ, 2 באפריל 1940.
19. וראה למשל: העולם (ביטאון ההסתדרות הציונית), 7 במרס 1940, בידיעה על תנועת "החלוץ" בוויילנה.
20. דבר, 23 בנובמבר, וכן 10 ו-15 בדצמבר 1939.
21. הארץ, 8 באוקטובר ו-22 בנובמבר 1939.
22. דבר, 10 בספטמבר 1940.
23. הצופה, 5 בדצמבר 1939.
24. דבר, 26 באוקטובר 1940.
25. הארץ, 4 ו-6 בדצמבר 1940.
26. שם, המאמר מ-6 בדצמבר.
27. שם, 24 בנובמבר 1941.
28. ראה הערה 26 לעיל.